

Weten is nog geen doen

Op 24 april 2017 presenteerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) haar rapport: “Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid”. Dit rapport stelt de vraag: ‘wat moet een mens in huis hebben om zich staande te houden in een samenleving waarin veel zelfredzaamheid wordt verwacht?’ (p. 25). Het rapport richt zich op de burger in de samenleving in het algemeen en niet op de doelgroep mensen met verstandelijke beperkingen. Toch is het rapport om meerdere redenen voor deze groep en de daarbij betrokken professionele ondersteuners van uitermate groot belang. Ik zal dat preciezer aangeven maar laten we eerst kijken naar de analyses en argumenten van de samenstellers.

Wanneer iemand regels of afspraken maakt, worden daarbij – vaak impliciet – aannames gemaakt over de vermogens van diegenen die zich aan de regels of afspraken moeten houden. Het WRR rapport gaat over de aannames die de overheid maakt met betrekking tot de redzaamheid van burgers op gebied van gezondheid (ziekttekostenverzekering, handhaven van een goede gezondheid), arbeidsparticipatie en financiële geletterdheid (aanvragen en beheren allerlei uitkeringen en voorzieningen). De overheid geeft informatie over de regels en procedures en/of zorgt ervoor dat die te vinden zijn, bijvoorbeeld op internet. Participeren op deze gebieden gaat uit van de veronderstelling dat wanneer de burger geïnformeerd is over regels, systemen en procedures, hij daar tijdig en passend gevolg aan zal

geven. Het WRR rapport laat zien dat dat niet vanzelfsprekend is; sterker nog, dat die aannames niet kloppen.

In politiek en beleid wordt gesproken over zelfredzaamheid, waarmee het belang van ‘eigen regie’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ wordt benadrukt. Herkenbare begrippen in de zorg voor mensen met verstandelijke beperkingen.

Het is duidelijk dat cognitieve vermogens (intelligentie en vaardigheden) bij zelfredzaamheid een rol spelen. Het rapport laat echter overduidelijk zien dat dit niet voldoende is om een redzame burger te zijn. Er spelen in belangrijke mate niet-cognitieve factoren mee. Deze beïnvloeden samen met de cognitieve vaardigheden het ‘denkvermogen’ van mensen (informatie verzamelen, begrijpen, wegen) maar hebben een nog grotere impact op wat het rapport, met een neologisme, het ‘doenvermogen’ noemt (in actie komen, met emoties en tegenslag omgaan, doorzetten). Het rapport laat zien dat problemen op het gebied van redzaamheid niet alleen samenhangen met een lagere intelligentie en opleiding, maar dat mensen met een hogere opleiding ook niet altijd beschikken over de benodigde financiële, arbeidsmarkt- of gezondheidsvaardigheden. Onderzoek laat zien dat kennis alleen niet voldoende is om verstandige keuzes te maken, van de bank af te komen, de eigen situatie te kunnen inschatten en een ‘verstandige keuze’ vol te houden, ook als het tegenzit. ‘Wanneer rekening wordt gehouden met persoonskenmerken als risicohouding, voorkeur voor planmatig gedrag, vertrouwen in eigen

kunnen en rekenvaardigheid, verdwijnt de correlatie tussen kennis en gedrag bijna helemaal.' (p. 46).

Het WRR rapport gaat in op de invloed van niet-cognitieve factoren waaronder temperament (approach of avoidance; zelfcontrole; overtuigingen) en daarnaast op situationele invloeden op redzaamheid zoals de impact van life events, stress, mentale vermoeidheid en de psychologische effecten van laag inkomen en armoede.

De overheid / samenleving verwacht (en veel systemen gaan er van uit) dat mensen voortdurend optimaal presteren, snel reageren op berichten, zich succesvol door tegenslagen heen slaan, kortom: de participatiesamenleving legt de lat hoog. En daar blijken niet alleen 'laaggeletterden' maar aanzienlijk meer mensen last van te hebben.

De aannamen over denk- en doenvermogen gelden in de praktijk natuurlijk niet alleen voor het overheidsbeleid waar dit WRR rapport zich specifiek op richt. Het is in de samenleving bijvoorbeeld ook lastig om geheel op eigen kracht de spelregels van een OV kaart (met esoterische regels met betrekking tot dalurenkorting bijvoorbeeld) te kennen en toe te passen; of om leveringsvoorwaarden, tarieven en facturen van zorgverzekeringen of telefoonproviders te begrijpen; om zonder kleerscheuren abonnementen te wijzigen. En zo zijn er in commerciële systemen waarvan burgers gebruik (moeten) maken nog veel meer voorbeelden te noemen. Juridisch zijn die systemen afgedicht. Morele aspecten horen tot een geheel andere wereld: 'We begrijpen wel dat u problemen hebt met de gang van zaken

maar juridisch is er niks verkeerd gebeurd. Excuses voor het ongemak.' Langdurige overvraging van persoonlijke vermogens zijn een recept voor aangeleerde hulpeloosheid (M. Seligman) en cynisme bij de klant.

Terug naar het WRR rapport. Op basis van gedragswetenschappelijk onderzoek wordt een praktijkmodel geconstrueerd om het samenspel van cognitieve, niet-cognitieve en situationele factoren te illustreren en de effecten op redzaamheid als combinatie van denk- en doenvermogen inzichtelijk te maken. Het model wordt ingevuld met uitkomsten van gedegen gedragswetenschappelijk onderzoek.

Wat betekent dit rapport voor het begrijpen (beeldvorming) en ondersteunen van mensen met verstandelijke beperkingen?

Ont-categoriseren

Problemen met systemen en procedures (zoals bij aanvragen van uitkeringen, voorzieningen, verantwoorden) zijn uiteraard bekend bij begeleiders van mensen met verstandelijke beperkingen. Het rapport laat echter zien dat deze niet beperkt zijn tot deze groep en sterker nog, dat mensen met 'meer intelligentie en opleiding' het vaak niet beter doen in de samenleving. Als het op participatie aankomt gaat het niet alleen om intelligentie en cognitieve vaardigheden. Sommige mensen met een verstandelijke beperking zijn wellicht nog beter in niet-cognitieve vaardigheden dan mensen met die beperking. Het rapport laat zien welke competenties nodig zijn om redzaam te zijn op gebied van werk, gezondheid en financiën en doet dat vanuit het perspectief *van de hele bevolking*. Problemen met redzaamheid zijn

dus niet voorbehouden aan mensen met een verstandelijke beperking. Naar aanleiding van Daniël Kahneman's boek 'Ons feilbare denken' schreef Wijnroks in zijn artikel over het 'feilbare denken van mensen met een verstandelijke beperking' (NTZ 4-2013, p. 233): 'Het is zelfs de vraag of mensen met een verstandelijke beperking in sommige opzichten wel zo veel verschillen van mensen met een normale intelligentie.' Na lezing van Kahneman luidt het antwoord: neen. Na lezing van het rapport van de WRR luidt het antwoord ook: neen.

Het WRR rapport draagt daarmee (onbedoeld) bij tot het ont-categoriseren van mensen met verstandelijke beperkingen. Het doet dat door te laten zien dat menselijk functioneren een kwestie is van adequaat kunnen antwoorden op eisen en verwachtingen vanuit de omgeving. De vraag van het WRR rapport ('wat moet een mens in huis hebben om zich staande te houden in een samenleving waarin veel zelfredzaamheid wordt verwacht?') is exact dezelfde vraag die wetenschappers en professionals moeten (kunnen) beantwoorden in de ondersteuning van mensen met een verstandelijke beperking.

Ondersteuning

Jim Thompson – medeauteur van het AAIDD-model en ontwikkelaar van de Supports Intensity Scale – noemt het belangrijkste kenmerk van mensen met verstandelijke beperkingen dat deze andere en meer intensieve ondersteuning nodig hebben om een goede kwaliteit van leven te bereiken. Ondersteuning is niet iets bijzonders. Ieder mens maakt dagelijks op ruime schaal gebruik van ondersteuning. Zeker in onze complexe samenleving. Bij het aanleveren van informatie voor de in-

komstenbelasting; bij het leren van de mogelijkheden van een app (bijvoorbeeld van NS); maar ook bij simpele dingen zoals koken, kleding kopen, zich informeren, reizen, fouten herstellen. Het WRR rapport erkent dat meedoen in de samenleving gemakkelijker gaat wanneer 'iemand functioneert in een omgeving die hem ondersteunt' (p. 22). In het WRR model wordt de factor 'ondersteuning' echter niet uitgewerkt. In de professionele zorg voor mensen met verstandelijke beperkingen is het bieden van ondersteuning juist de kerncompetentie. En daaraan voorafgaand, ook het zicht krijgen op de behoefte aan ondersteuning van een persoon. Daarin spelen situationele eisen maar ook de redzaamheid, alias intelligentie en adaptieve vaardigheden van iemand een rol naast niet-cognitieve factoren. Het WRR rapport laat zien hoe deze een rol spelen bij het 'doenvermogen'. Een model dat inspirerend kan zijn bij de beeldvorming bij mensen met verstandelijke beperkingen.

Doenvermogen

De opdracht van de professionele zorg voor mensen met verstandelijke beperkingen luidt: mensen ondersteunen bij het streven naar een goede kwaliteit van leven. Dat komt overeen met de opdracht die, in een democratie, de overheid heeft: condities scheppen voor de 'pursuit of happiness' (T. Jefferson). Daartoe wegen zoeken, mogelijkheden ontwikkelen en individuele strategieën volgen (het ondersteuningsplan) is een uitdaging voor de professionaliteit en creativiteit van professionals en onderzoekers.

Begrijpen waar en waarom doenvermogen tekort schiet is een voorwaarde om ondersteuning te bieden. En weten waar ondersteuning

gehaald kan worden. Het WRR rapport pleit voor 'maatwerk' waarbij mensen die tekort schieten bij het beantwoorden aan formele eisen en verwachtingen van de overheid niet meteen worden 'gestraft' maar eerst individueel worden benaderd (door de Gemeente, door de Zorgverzekeraar, door UWV...) en dat samen wordt gekeken hoe het probleem kan worden opgelost. Deze generieke mogelijkheden tot maatwerk staan in principe ook open voor mensen met verstandelijke beperkingen. Maar zij hebben juist hier weer extra ondersteuning nodig om daar gebruik van te kunnen maken. Begeleiders dienen dus de weg te (kunnen) vinden naar 'loketten' en er als belangenbehartiger en ondersteuner van hun cliënt te kunnen optreden.

Groeiende vraag naar zorg

Hoewel het WRR rapport niet gaat over de vraag naar zorg voor mensen met verstandelijke beperkingen wordt wel een beeld geschetst van een mechanisme dat daartoe kan bijdragen, namelijk het afnemen van doenvermogen in relatie tot complexer en harder wordende systemen en regelgeving. Mensen komen eerder in de problemen en kunnen, als dat is gebeurd, lastiger uit de problemen raken. Het ligt voor de hand om ze dan 'over te hevelen' naar het zorgsysteem, in bijzonder naar een systeem voor mensen die niet goed zijn in denken. Hun falen komt echter niet (alleen) door tekorten in denkvermogen maar mede door persoonlijkheidskenmerken, door life events (scheiding, ontslag, overlijden familie, ziekte, schulden, woon- of werkstress, een combinatie van factoren) en door hun botsing met de manier waarop regels en systemen ontworpen zijn. Deze zijn soms zo ingewikkeld

dat alleen specialisten er nog uitkomen (dus al niet de meneer aan de helpdesk die je belt). Procedures zijn daarbij streng, straffen elke fout (automatisch) meteen hard af, zodat autonomie en redzaamheid alleen maar verder uit beeld raken.

De kans dat mensen in de problemen komen wordt daarmee alleen maar groter. En dus de kans dat zij beroep doen op zorg (zoals de WMO of de WLZ). In werkelijkheid wordt niet de behoefte aan voorzieningen groter maar de behoefte aan (overheids)systemen op menselijke maat die redelijkerwijze voorkomen dat mensen in de problemen raken. Professionele zorg mag geen oplossing worden waar mensen gelabeld en gesegregeerd geraken als ze het niet hebben gered in de 'gewone systeemwereld', maar een hulpbron om beter aan te kunnen sluiten bij (overheids)systemen en er voor te zorgen dat mensen kunnen blijven meedoen.

Tot slot

Het WRR rapport legt de vinger op een belangrijk maatschappelijk probleem. Het is een fraai staaltje van het analyseren van een maatschappelijk probleem aan de hand van evidence based, gedragswetenschappelijke kennis. Het ontwikkelde praktijkmodel is niet alleen relevant om effecten van het overheidsbeleid te begrijpen, maar in ruimere zin ook inspirerend om de spanning tussen de competenties van mensen met verstandelijke beperkingen en de verwachtingen van de (participatie) samenleving te begrijpen. Het rapport sluit, meer dan het zelf heeft beoogd, aan bij het ondersteuningsdenken in de gehandicaptensector. Het is onbedoeld, maar zeer welkom, weer een 'gelijkmaker' na de UN Conventie.

Het kan daarmee ook een functie hebben in de opleiding en begeleiding van professionals in de zorg.

Dit juni-nummer opent met een artikel van Mevissen, Didden en De Jongh over PTSS bij mensen met een verstandelijke beperking. Daarbij wordt verslag gedaan van empirisch onderzoek naar zowel diagnostiek als behandeling van PTSS. In het tweede artikel doen Hermsen, Havens, Jeurens en Hoppenbrouwers verslag van onderzoek naar wensen en behoeften van mensen met lichte of matige verstandelijke beperking in de context van levensloopplanning. Het derde artikel is een essayistische beschouwing van Gielen met betrekking tot de 'discrepantiehypothese' en het 'stressmodel' als bron van gedragsproblemen. Schuurman bericht tot slot over een aantal case studies van toepassing van de LACCS methodiek bij mensen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen.

Verder treft de lezer in dit NTZ-nummer de gebruikelijke rubrieken Berichten, Boekbespreking, Agenda en Publicaties.

Dr. Wil Buntinx
Hoofdredacteur

Referentie: <https://www.wrr.nl>